

social work and social pedagogy. The article deals with Makarenko's theory that describes the connection of human nature (the set of properties) with the socio-historical relations. Makarenko's idea about team is disclosed: its impact on the education and personal development, the law of life group, the principles and stages of team development. The description of the collective relations styles and main features of the established group are given in the article. It is grounded the value setting goals, close, medium and long term perspective in educational theory of A. Makarenko. It's considered as the most important and independent part of the educational work. A number of innovations that Makarenko's socio-pedagogical anthropology includes are revealed.

Key words: Myth about A. Makarenko, philosophical and ideological system, socio-pedagogical anthropology, anthropologism, team.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.

УДК 37.091.4

М. М. Чумак

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА А. С. МАКАРЕНКА У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ РЕАЛІЙ

Педагогічна спадщина видатного педагога зі світовим ім'ям Антона Семеновича Макаренка була спрямована в майбутнє, тобто в сьогодення. Складні умови, у яких він працював, не дали змоги повністю розкритися його творчому потенціалу, але у спадщині педагога результативно поєдналися теорія і методика навчання і виховання, важливі проблеми педагогічної майстерності і практичні здобутки.

Цінним внеском у педагогічну науку стало визначення А. С. Макаренком ролі педагогічного колективу, керівника школи як вирішального фактора у навчанні і вихованні дітей. Особисто від кожного вчителя предметника, класного керівника, вихователя, заступника директора й самого директора школи залежить і рівень навчальних досягнень, і рівень вихованості кожного учня. Важливо, щоб вимоги всіх членів колективу закладу були єдиними, вмотивованими і зрозумілими для дітей.

Аналіз педагогічної спадщини А. С. Макаренка свідчить про те, що в центрі своєї виховної системи він ставив моральне виховання, підготовку молодого покоління до життя. Педагога турбувало багато важливих проблем: суспільство і особистість, колектив і особистість,

свобода і необхідність, права і обов'язки, авторитет, влада і такт, свідомо дисципліна, вимогливість і повага тощо.

Дослідженням педагогічної спадщини А. С. Макаренка займалась велика кількість учених, які аналізували різні аспекти його виховної системи, творчої та практичної діяльності (Г. Журановський, І. Зязюн, В. Кумарін, М. Красовицький, М. Ніжинський, М. Ярмаченко й ін). Його педагогічні ідеї стали предметом дослідження таких відомих зарубіжних науковців, як Б. Бейкер (США), Дж. Данстен (Великобританія), Г. Хілліг (Німеччина) та ін. Вони підтримували актуальність і світове значення його ідей. Серед низки досліджень ми виокремили питання щодо аналізу спадщини А. С. Макаренка з позицій сучасності, в умовах демократичної освіти в Україні.

А. С. Макаренко залишив багату педагогічну спадщину – понад 150 творів (романи, повісті, оповідання, п'єси, сценарії, науково-публіцистичні статті). Свій досвід і педагогічні погляди виклав у творах: «Марш 30-го року» (1932), «Педагогічна поема» (1938), «Прапори на баштах» (1938), «Книга для батьків», «Методи виховання» (1937) та ін.

Сутність творів А. С. Макаренка – виховання справжньої людини – здійснювалася як наслідок спрямовуючої діяльності наставника. Він організовував такі стосунки, які перетворювали об'єкт виховання на суб'єктивну силу співдружності дорослих і дітей, домагався, щоб вихованці відчували себе творцями системи заходів, які вони виконували з великим піднесенням, оптимістично, з вірою в завтрашній день, у свої сили. Такий стиль поєднання керівництва з творчими зусиллями вихованців панував у всіх навчально-виховних установах, які очолював видатний педагог. Для кінцевих результатів виховної роботи цей стиль має важливе значення і може бути добрим прикладом для сьогоденного покоління вихователів, які формують справжніх громадян нашої країни.

Невтомна праця, енциклопедичні знання, багатющий досвід, доцільність використання засобів виховання допомогли видатному педагогу сформулювати низку основних ідей і принципів, спрямованих на гуманізацію навчально-виховного процесу. Ось деякі з них: «Якомога більше поваги до людини, якомога більше вимогливості до неї»; «Опора на краще в людині, оптимістична гіпотеза»; «Поєднання навчання з трудовим, моральним, фізичним і естетичним вихованням»; «Проблема особистості може бути розв'язана, якщо в кожній людині бачити особистість»; «Треба вміти працювати з вірою в людину, із серцем, із справжнім гуманізмом»; «У людини повинна бути єдина спеціальність, вона повинна бути великою людиною, справжньою людиною».

А. С. Макаренко увійшов у класичну сучасну педагогіку як новатор інтенсивної педагогіки, один із засновників теорії та методики колективного виховання. Ефективний шлях до виховання вбачав у створенні таких умов, коли вихованці є водночас і вихователями, тому виховував через життя, роботу, прагнення колективу. Наполягаючи на

необхідності авторитетності, високої культури, працездатності вчителів, виступав проти надмірності педагогічного персоналу, яка сковує можливості участі самих учнів у виховному процесі, тобто не дає їм змоги бути не тільки об'єктом, але й суб'єктом виховання.

Дослідники наукової спадщини А. С. Макаренка цілком справедливо зауважують, що проблема загального формування особистісних якостей була центральною у практично-пошуковій діяльності Макаренка-педагога. Він довів, що суспільна значущість кожного окремого індивіда у структурі цілісної людської спільності визначається насамперед тим, наскільки він здатний плідно долучитися до суспільно-політичного й соціально-економічного життя та як він підготовлений своїм соціумом до цього процесу. Величезну увагу А. С. Макаренко приділяв проблемам розвитку особистості в колективі: «Досвід колективного життя є не тільки досвідом сусідства з іншими людьми, а й дуже складним досвідом доцільних колективних спрямувань, серед яких найзначніше місце займають принципи розпорядження, обговорення, підпорядкування товариша товаришу, відповідальності й узгодженості» [4, с. 20].

Розвиток індивідуальності А. С. Макаренко пов'язував не тільки зі здібностями людини, але і з темпераментом, і з рисами характеру. Тому А. С. Макаренко зауважував, що мета індивідуального виховання полягає у визначенні перспектив розвитку здібностей людини, формування її характеру.

Основоположним принципом педагогічної системи А. С. Макаренка є принцип виховання в колективі. Колектив, на його думку – універсальний метод виховання, який є загальним і єдиним, але в той же час дає можливість окремій особистості розвивати свої здібності, зберігати свою індивідуальність, йти вперед по лініях своїх нахилів. Педагог розробив і апробував методику колективістського виховання, технологію її втілення. Він підкреслював: «Колектив – це соціальний живий організм, який через те і організм, що він має органи, що там є повноваження, співвідношення частин, взаємозалежність, а якщо нічого цього немає, то немає і колективу, а є просто юрба або зборище» [4, с. 213].

Думки А. С. Макаренка про головні напрями організації колективу містять у собі різноманітні аспекти діяльності й багатосторонній вплив на особистість вихованця. Педагог вважав, що члени колективу повинні добиватися всестороннього підвищення його політичного і культурного рівня, регулювати товариські взаємини, привчати дітей розв'язувати конфлікти без сварок і бійок, рішуче боротися з найменшими спробами насильства старших або більш сильних над молодшими і слабшими.

Антон Семенович відзначав, що кожний член колективу щоденно повинен проявляти себе в праці, а тому особливим завданням активу є виховання у кожного поваги до праці, до відпочинку і занять інших. Це виховання передбачає не тільки засвоєння правильних уявлень, а й

вироблення правильних звичок. Зазначених вимог обов'язково потрібно дотримуватись і у процесі шкільних занять [1].

Формою суспільного благополуччя людей, на думку А. С. Макаренка, є дисципліна. Такою вона може бути тільки в тому випадку, якщо будується за системою активізації особистості в найрізноманітніших галузях трудового і громадського життя. Отже, дисциплінованість – результат виховного процесу в цілому, результат насамперед зусиль самого колективу дітей, що проявляються в усіх сферах його життя. Але для того, щоб дисципліна сприймалася як явище моральне і політичне, у кожному колективі дітей слід пояснювати її необхідність, забезпечувати отримання доцільного, точного режиму. Покарання, спрямовані на зміцнення дисципліни, повинні головним чином впливати на колектив і мати форму морального осуду [6].

Видатний педагог відзначав, що громадська думка – регулятор поведінки учнів. Для людей загальні збори є вищим органом, який відбиває громадську думку колективу. Тому дитячим загальним зборам слід приділити велику увагу. Для формування особистості вони матимуть особливу цінність, коли предметом їх обговорення будуть щоденні справи і перспективні лінії розвитку закладу, які зв'язують вихованців із загальнонародними інтересами. Розвиток перспективи закладу в цілому і в кожній дитині зокрема слід нерозривно пов'язувати зі стилем роботи в колективі.

Таким чином, у процесі різноманітної діяльності колективу кожний його член розвиває в собі потребу бути уважним до інтересів інших людей, потребу високої моральності, тобто бажання збагачувати духовне життя.

За переконаннями А. С. Макаренка, педагогічна наука і практика постійно має орієнтуватися на «завтрашній день», прогнозувати і проектувати якості нової людини, випереджати суспільні запити на «людську творчість». Свої міркування щодо цього він сконцентрував у змістовому наповненні авторської ідеї «випереджаючого виховання», реалізація якого забезпечується через систему перспективних ліній у вихованні й розвитку окремого індивіда та людського соціуму й передбачає наявність знань, а також умінь, навичок і трудових орієнтацій після закінчення навчання [6].

Формуючи колектив, виховуючи особистість у колективі, потрібно дбати, щоб перспектива окремої особи збігалася певною мірою з перспективою колективу. За визначенням А. С. Макаренка, перспектива може бути близька, середня і далека. Майстерність вихователя у формуванні колективу має виявлятися в організації системи перспективних ліній з урахуванням можливостей членів колективу, реальних соціальних обставин. У процесі організації перспектив варто дотримуватись таких вимог:

- перспектива має бути зримою і реальною;

- необхідно передбачати, щоб перспектива була доступною і посиленою для досягнення;
- слід постійно стимулювати і заохочувати діяльність колективу і його членів у їхніх зусиллях, спрямованих на досягнення перспективи [5, с. 69].

Особливе місце в педагогічній теорії і практиці А. Макаренка посідає трудове виховання дітей і молоді. У його системі виховання трудова діяльність була стрижневою. Праця матиме виховне значення лише за умови, якщо вона органічно пов'язана з моральним, естетичним, політехнічним, фізичним та іншими аспектами виховання. У трудовому вихованні, на його думку, мають бути дві нерозривні сторони: по-перше, у процесі праці виховувати в учнів любов до неї; по-друге, формувати в них уміння і навички працювати. Виховний вплив праці можливий тільки тоді, коли вона посиljena, результативна, має творчий характер, осмислена, колективна, педагогічно доцільна [3].

Значну увагу А. Макаренко приділяв проблемам педагогічної майстерності. На його думку, педагог-вихователь повинен відповідати певним вимогам: бути патріотом своєї батьківщини; мати гарну загальноосвітню, професійну і педагогічну підготовку; бути ініціативним, активним, енергійним і життєрадісним, гуманним і чуйним товаришем і другом, вимогливим до себе й вихованців; працювати творчо; уміти аналізувати свою роботу і вивчати досвід роботи товаришів; мати педагогічний такт. Для того, щоб стати хорошим педагогом, потрібно багато працювати над собою [6].

Особливе місце у вихованні дітей А. С. Макаренко відводив сім'ї. Думка А. С. Макаренка про важливість родинного виховання не втратила актуальності й на початку XXI століття. Вона ще більш загострилась у час, коли сімейне виховання часто замінюється громадським. Таким чином порушується пріоритетність родинного виховання, яка складалася тисячоліттями в усіх народів світу [5, с. 335]. Вилучення з виховної системи або недооцінення цього виховання веде до руйнування морально-духовних засад нації. Отже, постає національна, загальнодержавна проблема піднесення системи родинного виховання.

На думку А. С. Макаренка, необхідними умовами правильного виховання дітей є «повна сім'я», добрі взаємини між батьком і матір'ю, приклад в усьому батьків для дітей, правильні взаємини між батьками і дітьми, чіткий і строгий режим життя і правильно організована діяльність членів сім'ї. Надаючи великого значення у вихованні дітей розумному батьківському авторитетові, гостро критикував його «фальшиві типи»: авторитет придушення (покарання дітей за будь-яку провину); авторитет віддалі (між батьками і дітьми немає нічого спільного); авторитет чванства (батьки вихваляють себе і недооцінюють інших людей); авторитет педантизму (батьки – бюрократи і формалісти – усе забороняють дітям); авторитет резонерства (батьки надокучають дітям частими і зайвими повчаннями); авторитет дружби (між батьками і

дітьми існує панібратство); авторитет підкупу (слухняність дітей купується подарунками й обіцянками батьків) [2].

Глибоке вивчення педагогічної спадщини А. Макаренка, уникнення «вишукувань» недоліків у ній, творче використання цілісних ідей може дати неабияку користь для вдосконалення навчально-виховного процесу сучасної української школи.

Антон Макаренко збагатив вітчизняну педагогіку новими ідеями, які практично реалізував у власній виховній роботі. Його педагогічна спадщина пронизана почуттям відповідальності за майбутнє молодого покоління. Вона має принципове значення для розвитку теорії та практикисвітової й вітчизняної педагогіки.

Відкриття Антона Макаренка в педагогіці випередили свій час. Його ідеї та рекомендації в галузі виховання мали цінність у період становлення педагогіки як науки та розвитку практики суспільного виховання. Вони не втратили свого значення й нині.

Педагогічна теорія і практика видатного педагога-новатора А. С. Макаренка має тісний зв'язок з особистісно орієнтованою системою освіти в Україні. Серцевину створеної ним педагогічної системи становлять теоретичні основи методики формування дитячого колективу, який є засобом удосконалення особистості. Саме через колектив можна створити оптимальні умови для її виховання, самоствердження, саморозвитку. Сучасні освітні реалії та педагогічна спадщина А. С. Макаренка мають єдині позиції. Це визнання самоцінності й неповторності особистості, створення умов для реалізації її природних сил, уб'єкт-суб'єктні стосунки педагога та вихованця.

Незважаючи на окремі публікації, що містять негативні оцінки ідей А. С. Макаренка, у багатьох країнах світу видаються його твори, вивчається його педагогічна система. сновні положення великого педагога про колектив, трудове виховання, гуманістичні цінності, сімейне виховання досліджувались і втілювались у практику багатьма українськими науковцями (Л. Артемова, З. Борисова, О. Кононко, В. Кузьменко, М. Машовець та ін.). Спадщина А. С. Макаренка спрямована в майбутнє і вона може з успіхом застосовуватись у сучасних умовах модернізації освіти в Україні.

Список використаної літератури

- 1. Любар О. О.** Історія української педагогіки / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко. – К. : ІЗМН МО України, 1998. – С. 285 – 291.
- 2. Макаренко А. С.** Книга для батьків / А. С. Макаренко. – К. : Рад. школа, 1972 – 332 с.
- 3. Макаренко А. С.** Методика воспитательной работы батьків / А. С. Макаренко. – К. : Рад. шк., 1990. – 366 с.
- 4. Макаренко А. С.** Методика організації виховного процесу / А. С. Макаренко. Твори : у 7 т. – К. : Рад. школа, 1954. – Т. 5. – С. 9 – 109.
- 5. Нежинский А. П.** А. С. Макаренко и педагогика школы / А. П. Нежинский – К. : Рад. школа, 1976. – 260 с.
- 6. Ярмаченко Н. Д.**

Педагогическая деятельность и творческое наследие А. С. Макаренко / Н. Д. Ярмаченко. – К. : Рад. шк., 1989. – 191 с.

Чумак М. М. Педагогічна спадщина А. С. Макаренка у контексті сучасних освітніх реалій

У статті проаналізовано науково-педагогічну діяльність видатного педагога зі світовим ім'ям Антона Семеновича Макаренка. З'ясовано, що його педагогічна спадщина спрямована в сьогодення та майбутнє. У спадщині педагога результативно поєдналися теорія і методика навчання і виховання, важливі проблеми педагогічної майстерності і практичні здобутки. Зроблено висновок, що зміни, які відбуваються в Україні, зумовлюють необхідність вивчення та впровадження у навчально-виховний процес прогресивних ідей А. С. Макаренка. Одним з важливих джерел розв'язання нових освітньо-виховних завдань є історико-педагогічний аналіз теорії та практики виховання підростаючого покоління. Це зумовлює потребу звернутись до педагогічної спадщини А. С. Макаренка у пошуку шляхів розв'язання сучасних освітніх проблем. Отже, прогресивні ідеї відомого педагога потребують переосмислення та висвітлення у контексті сучасних культурно-освітніх змін.

Ключові слова: педагогічна спадщина, система освіта, школа, родинне виховання, сучасні освітні проблеми.

Чумак М. М. Педагогическое наследие А. С. Макаренко в контексте современных образовательных реалий

В статье проанализировано научно-педагогическую деятельность выдающегося педагога с мировым именем Антона Семеновича Макаренко. Выяснено, что его педагогическое наследие направлено в настоящее и будущее. В наследии педагога результативно соединились теория и методика обучения и воспитания, важные проблемы педагогического мастерства и практические достижения. Сделан вывод, что изменения, которые происходят в Украине, определяют необходимость изучения и внедрения в учебно-воспитательный процесс прогрессивных идей А. С. Макаренко. Одним из важных источников решения новых образовательно-воспитательных задач является историко-педагогический анализ теории и практики воспитания подрастающего поколения. Это обуславливает необходимость обратиться к педагогическому наследию А. С. Макаренко в поиске путей решения современных образовательных проблем. Таким образом, прогрессивные идеи известного педагога требуют переосмысления и освещения в контексте современных культурно-образовательных изменений.

Ключевые слова: педагогическое наследие, система образования, школа, семейное воспитание, современные образовательные проблемы.

Chumak M. M. Pedagogical Heritage of A. S. Makarenko in the Context of a Modern Educational Realities

The paper has analyzed the scientific-pedagogical activity of outstanding teacher with a world name of Anton Semyonovich Makarenko. It was found out, that his pedagogical heritage is aimed at the present and the future. In the legacy of the teacher effectively combines theory and technique of training and education, important problems of pedagogical skills and practical achievements. The conclusion is made that the changes that are taking place in Ukraine, predetermine the necessity to study and introduction in educational process of progressive ideas A.S. Makarenko. One of the important sources of the solution of the new educational tasks is a historical-pedagogical analysis of the theory and practice of education of the younger generation. This makes it necessary to turn to the pedagogical heritage A.S. Makarenko in the search for ways to solve the present-day educational problems. Thus, the progressive ideas of the famous teacher require rethinking and lighting in the context of modern cultural and educational changes.

Key words: pedagogical heritage, the education system, school, family education, modern educational problems.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.

УДК 37(09) «18»

Н. І. Шевченко

**ВІТЧИЗНЯНІ ПРОСВІТИТЕЛІ В КОНТЕКСТІ
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОСТОРУ
ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ (1863 р. – 90-і рр.)**

Провідною умовою розвитку незалежної держави є набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнародних взаємин, формування в підростаючого покоління незалежно від національності особистісних рис громадян України. Гармонійність особистості забезпечена шляхом свідомого ставлення молоді до здобутків попередніх поколінь, розвине її здібності й обдарування, збагативши на цій основі інтелектуальний потенціал народу, його духовність і культуру. Ці чинники обумовлюють потребу активізації процесу утвердження й розвитку національної системи освіти в Україні, що актуалізує дослідження позитивного соціально-педагогічного досвіду вітчизняних просвітителів у боротьбі за національну школу в Україні у другій половині XIX століття.